

Kriminologisk kjønnsforskning mellom Norge og verden

Av Anette Bringedal Houge, Kjersti Lohne og May-Len Skilbrei

I artikkelen «Kriminologisk kjønnsforskning mellom faderhuset og moderhuset», publisert i *Tidsskrift for kjønnsforskning* i 2007, viser Kjersti Ericsson fram og drøfter forholdet mellom norsk kriminologi og kjønnsforskning. Ericsson (2007:73) omtaler møtet mellom fagene som en «fruktbar uro» som driver begge fagfeltene framover. Hun beskriver den norske kriminologiens hovedtrekk, og nevner spesielt fagets insistering på viktigheten av «nedenfraperspektiver», fagets tradisjon for kritiske studier av kontroll- og hjelpeapparat og fagets nærhet til kriminalpolitiske problemstillinger. Ericsson viser videre hvordan disse perspektivene både passer godt sammen med kjønnsforskningens innhold og agenda, men også presser agendaen videre. I kriminologien har disse tre kjennetegnene sprunget ut av og vært med på å skape bevissthet om offer- og overgriperkonstruksjoner.

I dette kapittelet vil vi, inspirert av Ericsson (2007), utforske hvordan styrkene til norsk kriminologi kan trekkes inn i studier av internasjonale forbrytelser og straffeprosesser. Mer presist vil vi ta utgangspunkt i internasjonale forbrytelser som er særlig relevante for kjønnsforskningen – menneskehandel og seksualisert vold i konfliktsituasjoner. Vår egen forskning på disse feltene tjener som bakgrunn når vi spør hva slags rolle kriminologisk kjønnsforskning kan ha som opposisjonsvitenskap i studiet av humanitært og konfliktløsende arbeid slik at det skapes en fruktbar, faglig uro. Vi vil se nærmere på hvordan disse forbrytelsene konstrueres, forstås og møtes i det internasjonale strafferettsapparatet sett i lys av tre velkjente kriminologiske perspektiver på kriminaliseringsprosesser: «nedenfraperspektiver», offer- og overgriperkonstruksjoner, samt kritisk refleksjon rundt bruken av legalstrategier.

Vi stiller en rekke spørsmål vi mener internasjonalt orientert kriminologisk kjønnsforskning kan være med på å belyse i tiden framover. Vårt formål er å begynne en diskusjon om potensialet kriminologisk kjønnsforskning har for å gi økt innsikt i globale maktstrukturer i skjæringspunktene mellom kontroll og hjelp, straff og bistand, fred og konflikt. Hvordan kan vi ta vare på, nøre opp under og tilføre fruktbar uro til det internasjonale studiet av forholdet mellom kjønn og kriminalitet?

Bakgrunn og oppsett

Analysen tar utgangspunkt i to separate, men relaterte observasjoner: For det første har vi de siste tiår sett en økende rettsliggjøring av samfunnet lokalt og globalt. Tilslutning til og medlemskap i internasjonale organer får direkte konsekvenser for nasjonal lovgivning og rettspraksis, samtidig som lokale og nasjonale forhold blir løftet opp på en internasjonal agenda. Da Hege Skjeie tok dissens på sluttrapporten til Makt- og demokratiutredningen i 2003, var den økende graden av internasjonal rettslig harmonisering et viktig poeng. Mens flertallet stilte seg negative til at norsk lov og forvaltning i økende grad baseres på beslutninger og definisjoner fattet i internasjonale organer, trakk Skjeie fram hvordan en slik rettsliggjøring garanterer og harmoniserer beskyttelsesordninger som særlig gjelder kvinner (Skjeie 2003). Tilsvarende har kvinneorganisasjoner nasjonalt og internasjonalt omfavnet legalstrategier med en god porsjon rettoptimisme som en måte å fremme likestilling og ivareta kvinners rettigheter på (Skjørten 1996).

For det andre ser vi en oppblomstring av det «globale sivilsamfunnet», det vil si transnasjonale ikke-statlige interesseorganisasjoner, ofte forkortet til NGOer (non-governmental organizations) (Pettman 2004). Disse organisasjonene har en sentral rolle innenfor det internasjonale samfunnet generelt, og særlig i møte med rettighetspolitikk og spørsmålet om internasjonal og transnasjonal kriminalitet.¹ Organisasjoner som jobber med spørsmål om kjønn og likestilling har kanskje vært spesielt gode til å manøvrere i det globale landskapet. Veksten i og nettverksbyggingen mellom disse organisasjonene kan forstås som en prosess i tandem med den rettslige internasjonaliseringen, blant annet fordi globale problemstillinger og møtepunkter har brakt sammen organisasjoner som i utgangspunkt har vært nasjonalt forankret, og gitt dem mulighet til å skape nye overnasjonale organisasjoner (Pettman 2004).

Vi mener både internasjonal rettsliggjøring og rollen som sivilsamfunnet spiller, legger til rette for nye og viktige studier i kriminologi og rettssosiologi. I det følgende vil vi derfor se nærmere på enkelte momenter ved disse globale utviklingstrekkene som vi mener vil ha relevans for fremtidig kriminologisk kjønnsforskning. Først diskuterer vi hva det vil si å anlegge et «nedenfraperspektiv» i studiet av globale (myndighets-) utøvelser av sosial kontroll og bistand/hjelp. Hvilke stemmer kommer til orde i det «globale sivilsamfunnet», og hvordan blir marginaliserte personer, posisjoner og stemmer representert? Vi argumenterer for at kombinasjonen av NGOers utvidede globale samfunnsoppgaver og forståelser av disse som representanter for nettopp «nedenfraperspektiver» skaper nye utfordringer for hvordan vi kan forstå sammenhenger mellom kontroll og hjelp. Disse perspektivene trekkes videre inn i del to hvor vi ser nærmere på definisjoner av «internasjonale» ofre og overgripere, og særlig

1. Internasjonal kriminalitet forstås her som handlinger som er definert som internasjonale forbrytelser i den internasjonale strafferetten, dvs. folkemord, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser. Transnasjonal kriminalitet er kriminelle handlinger som foregår på tvers av landegrenser.

den kjønnete konstruksjonen av disse. Hvilke forståelser ligger til grunn for kategoriseringene, og hvordan spiller disse forståelsene inn i materielle og lokale kontekster? Hva betyr det at det er kvinneorganisasjoner som har drevet fram kjønnsdimensjonen i forskning og policy relevant for offer og overgriperforståelser? Et viktig ledd i dette er hvordan forankringen i kvinnebevegelsen har innebåret en naturalisering av ofre og overgripere som henholdsvis kvinner og menn. I kapittelets siste del diskuterer vi de internasjonale kvinnebevegelsenes bruk av legalstrategier i spenningsfeltet mellom kjønnsperspektiver og internasjonal og transnasjonal kriminalitet på henholdsvis seksualisert krigsvold og menneskehandelsfeltet. Vi trekker inn eksempler på organisasjoner som inngår i den internasjonale kvinnebevegelsen og synliggjør hvordan kriminologiske perspektiver kan bidra til refleksjon over disse organisasjonenes arbeid. Dette er et ledd i å synliggjøre hvem den internasjonale kvinnebevegelsen egentlig *er*, og hvilke feministiske agendaer de står for. I dette viser vi også hvordan legalstrategier og kriminalisering kan føre med seg uforutsette konsekvenser – også for dem det handles på vegne av.

Internasjonalisering av kriminologien

Kriminologisk forskning på internasjonal og transnasjonal kontroll og kriminalitet er for tiden i sterk vekst, både ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi og i kriminologiske kretser i verden for øvrig (Nelken 2013). Dette er en ny faglig orientering, som dels kan forklares med utgangspunkt i en problematisering av kriminologiens tette forankring i nasjonalstaten, og dels i nykriminaliseringer som ledd i den globale rettsliggjøringen.

Kriminologi har tradisjonelt sett vært et fagfelt om den vestlige stats kontrollutøvelse, og (kriminelle) handlinger tilknyttet denne (se for eksempel Aas 2007, 2012; Agozino 2006; Morrison 2006). I norsk sammenheng har mye av fokuset vært på kriminalitet og sosial kontroll begått i Norge og i mindre grad fokusert på (lande)grenseoverskridende kriminalitet eller inkludert internasjonale komparative analyser (Wimmer & Schiller 2002; Andersson 2006). I de senere år har dette ført til betydelige diskusjoner og kritikk av «metodologisk nasjonalisme» også innenfor kriminologien, som i Norge i særlig grad har blitt løftet fram av Katja Franko Aas (se for eksempel 2007, 2012).²

De siste tiårenes eksplisitte kriminalisering og strafferettslige forfølgelse av folkemord, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser gjennom internasjonale tribunaler, universell jurisdiksjon og den permanente Internasjonale straffe-

2. På noen forskningsfelt har grensekryssing og overnasjonal politikk vært helt sentrale temaer for fagutviklingen. Et eksempel på dette er det som ofte vises til som «grønn kriminologi» (White 2007; Sollund 2012). Innenfor denne forskningen påpekes det hvordan både kriminalitet mot ikke-menneskelige dyr og øko-systemer og denne kriminalitetens konsekvenser og håndheving krysser grenser.

domstolen i Haag (ICC) åpner for en sterkere internasjonal kriminologisk orientering. Ved å utfordre rådende (vestlige) oppfatninger om statens suverene rett til å straffe sine borgere, utfordrer denne utviklingen kriminologiens empiriske så vel som teoretiske utgangspunkt i straff og sosial kontroll som nasjonalt tilhørende. Internasjonal og transnasjonal kriminalitet har dermed beveget seg fra å være en tilnærmet «kriminologisk uteligger» (se Ingvaldsen 2010) til å bli sentrale tema i kriminologien (se for eksempel Hagan et al. 2005; Smeulers & Haveman 2008). Imidlertid synes denne forskningen i liten grad å kombinere kjønnsforskning med de kriminologiske perspektivene. For eksempel inkluderer studier av massevold i konfliktsituasjoner sjelden forståelser av maskulinitetskonstruksjoner og kjønn i analysen av overgrep generelt eller seksualisert vold spesielt (se for eksempel Smeulers & Hoex 2010). De internasjonale straffetribunalenes prioriteringer av seksualisert vold belyses ikke, ei heller den sterke «grasrotmobiliseringen» med påfølgende legalstrategier som internasjonale NGOer anvender for å drive fram denne vektleggingen.

Temaet menneskehandel har også gått gjennom en utvikling fra kriminologiens periferi til dens sentrum. Kriminologer befatter seg med temaet og dets grensekryssende karakter, og sentrale skikkelser i faget studerer hvordan menneskehandel foregår (se for eksempel Nikoli-Ristanovi 2003; Lehti & Aromaa 2006). Med menneskehandel menes ofte en serie med handlinger som utføres med det formålet å utnytte en annen i for eksempel prostitusjon, tvangsarbeid eller organdonasjon. Den som utnyttes, må i det minste ha vært sårbar eller blitt ført bak lyset for at handlingen utgjør en slik utnyttning. Menneskehandel håndteres globalt og regionalt av konvensjoner, avtaler og kontrollregimer. Viktigst er FNs menneskehandelsprotokoll, Palermo-protokollen, som trådte i kraft i 2003. I denne og i ulike regionale instrumenter vektlegges legalstrategier sterkt, og kritikere hevder at dette fortrenger spørsmål om forebygging og assistanse til ofre for menneskehandel (se for eksempel Aradau 2008). Flere har hevdet at fokus på enkeltpersoners forbrytelser og individualisert offerskap leder oppmerksomheten bort fra de reelle, strukturelle årsakene til at utnyttning i migrasjon, prostitusjon og arbeidsliv forekommer (se for eksempel Agustín 2007). Kriminologiens insistering på å se lovbrudd i sin bredere samfunnsmessige kontekst gir muligheter til en analyse av menneskehandel som ikke snevert forholder seg til lovbruddet, offer og gjerningsperson, men som i stedet kan forstå menneskehandel i sin kontekst og derfor muliggjøre kritisk analyse av eksisterende tiltaks treffsikkerhet og preventive effekter.

Hvordan anvende et kritisk nedenfraperspektiv?

Som Ericsson skriver, er et nedenfraperspektiv og interessen for marginaliserte grupper et hovedtrekk ved norsk kriminologi. Hvordan er dette forenlig med et internasjonalt forskningsfokus, og hva vil dette innebære i praksis? I dette avsnittet vil vi skissere

mulige spørsmål for internasjonal kriminologisk kjønnsforskning som har et slikt nedenfraperspektiv som utgangspunkt.

Seksualisert krigsvold har blitt et stort forskningsfelt og er også et glødende punkt på den internasjonale policyagendaen – en utvikling som i stor grad er drevet fram av kvinne- og fredsorganisasjoner de siste 20 årene. Det er, som vi skal se, i stor grad også såkalte kvinneorganisasjoner som har drevet fram en rettslig utvikling nasjonalt og internasjonalt som eksplisitt tar for seg og kriminaliserer seksuell vold i krig. Med henvisning til Inger Skjelsbæks doktoravhandling *Voicing Silence* (2009), skriver Ericsson i 2011 om stigma og fortielse av voldtekt og seksualisert vold i krigene som rammet det tidligere Jugoslavia på 1990-tallet, og særlig i Bosnia-Hercegovina. Seksuelle overgrep med påfølgende fortielse og stigmatisering av ofre er fremdeles utbredt i mange kriger og væpnede konflikter. I dag trekkes særlig den Demokratiske Republikken Kongo fram som «verdens voldtektshovedstad»³, både i media og forskning. Vi mener det er betimelig å stille spørsmålstegn ved det internasjonale samfunnets håndtering av overgrepene, til de rådende framstillingene av kongolesiske kvinner og menn og hvordan dette påvirker deres valgmuligheter lokalt. Vi mener ikke med dette å kritisere at overgrepene får oppmerksomhet i seg selv. Snarere mener vi å utfordre måten denne oppmerksomheten fordeles og fokuseres på – og også å trekke fram noen konkrete negative utslag oppmerksomheten kan få.

Da Skjelsbæk intervjuet en bosnisk kvinne om internasjonale aktørers innsats for å hjelpe voldtekts ofre etter krigen fikk hun til svar at «du kan ikke hjelpe et voldtektsoffer om hun ikke har sko eller klær» (Skjelsbæk 2009:78). Dersom hjelpetiltak retter seg offensivt mot voldtekts ofre og utelukkende mot deres overgrepserfaringer, risikerer de å fremmedgjøre dem de ønsker å nå ut til. I dag øremerkes store mengder bistandsmidler til DR Kongo til bekjempelse av voldtekt og empowerment-tiltak til ofre for seksualisert konfliktvold. Denne utviklingen omtales som del av en større «voldtektindustri»⁴, og kritiseres for å mangle et helhetlig utviklingsperspektiv. På samme måte som flere mener at FNs helhetlige resolusjon om likestilling, fredsbygging og sikkerhet, UNSC Resolution 1325, kommer i skyggen av senere resolusjoner som utelukkende tar for seg seksualisert krigsvold, kan det hende at helhetlige likestillings- og utviklingsprosjekter og fattigdomsbekjempelse kommer i skyggen av prosjekter som har et smalt mandat knyttet til kvinnelige ofre for seksualisert vold i krig. En konsekvens er ifølge

3. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8650112.stm>

4. Det å innta et nedenfraperspektiv i forskning innebærer også å ha et refleksivt forhold til egen forskning og forskerrolle. «Voldtektindustrien» favner også vestlige forskere som gjør karriere på å gjøre feltarbeid blant ofre i «Afrika». Mest sannsynlig er forskerne i dette forskningsfeltet svært engasjert i menneskene de møter og opptatt av at forskningen også skal komme dem til gode. Imidlertid er de samtidig del av et større narrativ ikke bare om seksualisert krigsvold og ofre for slike handlinger, men potensielt også om «Afrika» som elendighetens kontinent. Det er det nødvendig å ta stilling til. I begrepet «refleksivt forhold til egen forskning» ligger det også et bud om å tenke gjennom hvordan man presenterer og representerer dem man skriver om og forsker på, slik vi også kommer inn på i neste delkapittel.

Baaz og Stern (2013) at den sikreste veien til helsetjenester for kvinner i Kongo har blitt å rapportere om voldtekt, og den raskeste veien til finansiering av utviklingsprosjekter for NGOer og internasjonale aktører har blitt å fokusere spesifikt på voldtekts ofre. Vet vi da at tiltakene når ut til dem som trenger dem mest? Er smale mandater i internasjonal finansiering av hjelpetiltak klokke politikk? Hva sier slike prioriteringer om hvem sine og hva slags lidelser som betyr noe?⁵ Jenter og kvinner, gutter og menn som utsettes for seksuell vold har noen særegne behov som det er viktig at helse-, hjelpe- og utviklingstiltak tar høyde for. Samtidig er det betimelig å stille seg kritisk til en utvikling hvor det å være offer for voldtekt gjøres til en de facto betingelse for å få nødvendig hjelp til sosiale, økonomiske eller helsemessige utfordringer. Satt på spissen, kan vi spørre om det har blitt sånn i dag at «du får ikke klær eller sko hvis du ikke har blitt voldtatt»?

Menneskehandel har vært en av de mest kontroversielle sakene som er tatt opp av den internasjonale kvinnebevegelsen i møtet mellom ulike overnasjonale NGOer (Pettman 2004). En viktig kilde til konflikt har vært ulike posisjoner i spørsmål om prostitusjon. For noen er prostitusjon og menneskehandel ikke mulig å skille fra hverandre, og politikk på det ene området innføres for å påvirke det andre. Andre organisasjoner har som utgangspunkt at det er et kategorisk brudd mellom prostitusjon og menneskehandel, og at sammenblandingen mellom dem skaper problemer både for personer som selger sex og ofre for menneskehandel. Slik det å være voldtatt kan være et premiss for tilgang til helsetjenester i konfliktsoner, påvirker også graden av offerskap hvordan mennesker i transnasjonal prostitusjon blir møtt (Aradau 2008; Andrijasevic 2010). Å bli identifisert som et offer for menneskehandel innebærer straffrihet fra egne lovbrudd, mens lovbrudd begått av kvinner som «bare» reiser fra fattigdom for å selge sex i et annet land via menneskesmuglere som tar seg godt betalt, blir straffeforfulgt (se for eksempel Skilbrei 2013). Et nedenfraperspektiv i møte med menneskehandel kan fokusere på tilfeldigheter i hvem som blir identifisert og tildelt hvilke rettigheter. Ytterligere kan det innebære å fokusere på ofrenes egne problemdefinisjoner. Selv om internasjonale konvensjoner og forum vektlegger behovet for straffeforfølgning av menneskehandlerne, er det ikke sikkert at politisær håndheving av menneskehandel og vektlegging av legalstrategier er til ofrenes beste. I

5. Et konkret eksempel som Baaz og Stern trekker fram fra DR Kongo er fokuset på jenter og kvinner som rammes av fistula etter voldtekt. Fistula innebærer revner, skader og hull i fødselskanalen som resulterer i urin- og/eller avføringslekkasjer. Dette er et stort problem for den som rammes, og det rammer mange i DR Kongo. Noen av de mange konfliktrelaterte voldtektene i landet er så fysisk brutale at de leder til såkalt traumatisk fistula. Imidlertid skyldes under én prosent av fistulatilfellene i landet voldtekt. Flesteparten skyldes vanskelige fødsler som igjen har å gjøre med utbredt fattigdom og manglende tilgang på og mulighet til fødselshjelp mer generelt. I tillegg er mange mødre svært unge når de føder, noe som også lettere kan lede til fødselskomplikasjoner. Dette til tross, har donorer i følge Baaz & Stern (2013:99) ofte øremerket helsehjelpen til fistulapasienter til ofre av seksualisert krigsvold. Dermed er det bare de som er (eller rapporterer at de er) voldtatt som får gratis fistulaoperasjon. Med en i utgangspunktet fattig pasientgruppe betyr dette at mange ikke har råd til operasjon og risikerer å utstøtes og stigmatiseres som følge av inkontinensen fistula ofte innebærer.

stedet kan man tenke seg at bredt anlagt forebygging og praktisk orientert assistanse er det de trenger. Kritikere hevder at sammenblandingen av menneskehandel og prostitusjon, og definisjonen av prostitusjon som seksuell vold, reduserer rettighetsspørsmålet til et spørsmål om retten til frihet fra vold, altså frihet fra prostitusjon. Dette har vanskeliggjort en bredere rettighetsagenda med fokus på skadereduksjon i prostitusjonen (Lindquist & Piper 2007).

Også hvordan ofrenes rettigheter formuleres i internasjonale fora kan problematiseres i dette perspektivet, ikke minst hvordan repatriering og rehabilitering holdes fram som de viktigste virkemidlene å hjelpe ofrene med. Repatriering vil si å sørge for retur til hjemlandet, et land det identifiserte offeret kanskje aktivt søkte å komme seg bort fra for lang tid tilbake. Repatriering som mål må ses i lys av hvordan man i menneskehandelspolitikken og -diskursen ofte undervurderer at migrasjonen er frivillig (Agustín 2007). Videre fokuserer man i rehabiliteringstanken på at offeret trenger å forandre seg for å kunne «reintegreres» i samfunnet, noe som både skaper inntrykk av at de har vært utenfor og at det er noe ved dem som må forandres for at de igjen kan bli i stand til å fungere som andre. Det er nok av eksempler på at repatriering og vilje til rehabilitering er forutsetninger for tilgang til rettigheter og ressurser: Hvis hun reiser hjem og forandrer seg, aksepterer og hjelper vi henne (Aradau 2008; Skilbrei 2012).

Transnasjonale aktivistnettverk har blitt tydelige aktører innen utviklingen av internasjonale konvensjoner og traktater så vel som normer og praksiser. Uavhengig av om dette betyr en reell maktforskyvning fra statlige til ikke-statlige aktører er det først og fremst en forskyvning i *praksis* som plasserer ikke-statlige aktører innenfor nye og globaliserte maktstrukturer. Ironisk nok er det disse nettverkene tilgang til *folket* – i betydning ofre i lokale kontekster – som gir dem legitimitet som representanter for det globale sivilsamfunnet, til forskjell fra mer eller mindre demokratisk valgte statsrepresentanter. Det er nettopp nedenfraperspektivet som gir legitimitet til transnasjonale aktivistnettverk. Organisasjoner som regnes som grasrotnære og samtidig politisk akseptable, er høyt etterspurte som partnere, og partnerskap i det globale sør forstås ofte som en garantist for et nedenfraperspektiv i større, transnasjonale organisasjoner. Dette kan i seg selv være en positiv utvikling. Likevel er det viktig å være bevisst hva et nedenfraperspektiv betyr. Hvem definerer hva det vil si å ha et nedenfraperspektiv? Hvilke stemmer er det som høres, hvem blir representert og hvem får presentere seg selv? Hvilke stemmer når ikke fram? I fortsettelsen av dette kapittelet vil vi skissere noen mulige tilnærminger til disse spørsmålene.

Konstruksjoner av overgripere og ofre

Det er få overgrep hvor seksualisert og kjønnnet makt(misbruk) kommer så eksplisitt til uttrykk som i seksualiserte voldshandlinger. Kjersti Ericssons artikkel «Rape, love

and war» (2011) er en av få som har fokusert på seksualisert krigsvold fra et kriminologisk kjønnsforskningsperspektiv. Her sammenligner og kontrasterer Ericsson hvordan kvinner som ble utsatt for seksualisert vold under konflikten i Bosnia Hercegovina og kvinner som hadde frivillige seksuelle relasjoner med tyske okkuperanter i Norge, ble møtt av sine respektive (lokal)samfunn i etterkant av krigen. Ericsson viser hvordan kvinners kropp og seksuelle/seksualiserte erfaringer i krigssituasjoner blir knyttet opp til forestillinger om nasjonens eiendom, og gir et godt overblikk av hvordan disse koblingene er forstått og forklart i samtidige feministiske publikasjoner om kvinners krigserfaringer.

Skam knyttet til kvinners transnasjonale prostitusjon synliggjør på lignende vis hvordan seksualitet og kvinners kropp er knyttet til nasjonen. Det er flere tilfeller av at myndighetene i land som regnes som «avsenderland» for transnasjonal prostitusjon og menneskehandel uttrykker skam ved denne assosiasjonen. Det er, i tråd med analysen til Ericsson (2011), nærliggende å tenke at det kan fylle en funksjon både for myndighetene og den nasjonale selvfølelsen å legge vekt på at den transnasjonale prostitusjonen neppe er frivillig, men et resultat av menneskehandel, og at det er lov-bryterne som er ansvarlige, ikke situasjonen i hjemlandet.

Den overordnede diskursen om seksualisert vold i krig og konflikt fokuserer på kvinner og jenter som ofre. Med utgangspunkt i en sterk feministisk bevegelse som har kjempet fram oppmerksomhet om kvinners krigserfaringer, har vi fått en kjønnnet fortelling om krig, hvor offerstatus er kvinneliggjort og overgriperstatus mannliggjort. Selv om også menn utsettes for seksuell vold, levnes de i liten grad oppmerksomhet i forskning, policypublikasjoner eller tiltak «på bakken». Den kjønnede fortellingen om overlevende og ofre for seksualisert vold anerkjenner ikke bare kjønnskonstruksjoners betydning etiologisk og konseptuelt, den utelukker samtidig at og hvordan menn gjøres til ofre for lignende overgrep. Fortellingen er kjønns-spesifikk i betydningen kjønnsutelukkende. Denne sidestillingen av ofre med kvinner har noen potensielle konsekvenser som Dubravka Zarkov (2001:69) påpeker:

Det å oppfatte menn utelukkende som overgripere og aldri som ofre for voldtekt og andre former for seksuell vold produserer et veldig spesifikt, kjønnnet narrativ om krig. I dette narrative sammenblandes dominerende forestillinger om maskulinitet med normer for heteroseksualitet og etnisitet, som igjen bestemmer hvem som kan og ikke kan kalles et offer for seksuell vold (vår oversettelse).

Det er verdt å merke seg at menn rammes nettopp fordi seksualisert krigsvold er en så feminisert overgrepserfaring at volden umannliggjør dem og deres gruppe. Stigma assosiert med å være utsatt for seksuell vold er svært sterkt for menn ettersom deres erfaring ikke tillates som en mannlig erfaring, og terskelen for å søke hjelp er ofte svært høy (Houge 2009; Sivakumaran 2007).

Tilsvarende har kritikken mot internasjonal og nasjonal menneskehandelspolitikk gått på at assosiasjonen til prostitusjon og de feministiske konfliktene om prostitusjon

preger feltet på en slik måte at mannlige ofre for menneskehandel har problemer med å bli identifisert, anerkjent og hjulpet (Lee 2007). Definisjonen av menneskehandel er langt bredere enn det som ofte framstilles, og prostitusjon er bare en av de formene for menneskehandel som nevnes i Palermoprotokollen og nasjonal lovgivning. Utsatthet for utnyttning i arbeidslivet, organdonasjon, tigging og kriminalitet er ikke like påaktet, og i flere land, inkludert Norge (Skilbrei 2012), har man ikke bygget opp et tiltaksapparat som er i stand til å håndtere bredden i definisjonen og straffbarheten.

Feministisk orienterte studier av seksualisert krigsvold har i sin offerorientering også i liten grad hatt overgripere som hovedfokus. I den utstrekning overgripere har vært omtalt, har det gjerne vært basert på overlevendes beretninger, vitners vitnemål eller medsoldaters generelle kommentarer til seksualisert vold i konflikt. Disse studiene gir verdifulle bidrag til en økt forståelse av holdninger til seksualisert vold generelt og til berørte parter mer spesielt, samt voldens innvirkning på samfunnene den blir begått i. Likevel vet vi lite om dem som har erfaringer som overgripere i krigs- eller konfliktsituasjoner. Hvordan forstår de sine handlinger, konteksten de ble begått i og hvordan lever de videre med dem i etterkant av konflikten? Hva kan et slikt fokus fortelle om strukturene og organisasjonene de er/var del av og hvordan seksualiserte overgrep konstrueres individuelt, i grupper og større samfunn?

Igjen kan vi se en parallell i menneskehandelsfeltet. Hovedfokus både i forskning, media og organisasjoner er på ofrene for menneskehandel. Mange har påpekt at det er problematisk at kvinner i ulike representasjoner sidestilles med barn, inkludert i FN's menneskehandelsprotokoll og norske handlingsplaner mot menneskehandel (se for eksempel Ditmire 2005; Skilbrei 2012). Samtykke til situasjonen er sågar eksplisitt gjort irrelevant; om offeret selv forteller å ha sagt ja til en avtale som andre finner utnyttende, er uten betydning. Gjerningspersonene framstilles ofte som *bakmenn* og ofrene som kvinner og barn. Ofrene blir stående i sentrum, og ikke hvilke som helst ofre, men ofte ofre for de mest ekstreme formene for utnyttning (Andrijasevic 2010; Skilbrei 2012). På den ene siden skaper dette oppmerksomhet og muligheter, på den andre siden reduserer dette gjenkjennelsesmuligheten både for antatte ofre og gjerningspersoner (Brunovskis og Surtees 2008). Ikke minst betyr den kjønnede konstellasjonen mannlig menneskehandler/kvinnelig offer at menn i liten grad identifiserer seg som offer for menneskehandel (Surtees 2008) og at kvinner i liten grad anerkjennes som overgripere.

Dette, og det faktum at internasjonal og nasjonal politikk ofte formulerer menneskehandelspolitikk hovedsakelig som et spørsmål om kriminalitetsbekjempelse (Aradau 2008), betyr at menneskehandel blir behandlet på en individualiserende måte. Det tilsvarende svake fokuset på strukturelle årsaker til at menneskehandel er mulig og manglende kunnskap om menneskehandlerne (Di Nicola 2007), betyr at vår forståelse av offeret og hans eller hennes behov blir løsrevet fra kontekst. Dette gjør det vanskelig å forstå de overordnede utviklingstrekkene som gjorde ham eller henne sårbar i utgangspunktet, slik som fattigdom, kjønnsulikhet og manglende muligheter til sosial og geografisk mobilitet. I stedet blir det seende ut som menneskehandel handler om

individuelle eller organiserte menn som utnytter individuelle kvinner. Da framstår den eneste løsningen som å fange og straffe menneskehandlerne og finne og endre ofrene. Det er svært utbredt at assistanse som tilbys ofre for menneskehandel fokuserer mer på rehabilitering av ofrene, enn på å endre situasjonen som skapte sårbarheten i utgangspunktet (Aradau 2008; Brunovskis & Surtees 2008). Slik «frifinnes» både «avsendersamfunnet» og «mottakersamfunnet»: menneskehandel skyldes ikke lokal, nasjonal og global urettferdighet, men kriminalitet.

Å reflektere over hva slags forestillinger om kriminalitet, ofre og overgripere nasjonal og internasjonal menneskehandelspolitikk bygger på, innebærer ikke at menneskehandel ikke anerkjennes som overgrep eller at straffeforfølgelse ikke sees som et relevant og egnet tiltak. I stedet representerer det et forsøk på å utvikle en tilnærming til menneskehandel som i større grad bygger på den problemdefinisjonen ofrene selv fremmer. Kriminologiens fokus på lovbrudds kontekst og årsaker i en vid forstand står i motsetning til et ensidig fokus på lovbrudd, offer og overgriper, og tilbyr en mer kompleks forståelse av både hva problemet og løsningene er eller kan være.

Betydningen av et slikt perspektiv er også tydelig på det internasjonale strafferettsområdet. I forlengelsen av kriminologiens fokus på «ideelle» ofre og gjerningspersoner (Christie 1986) kan det være svært interessant å se på hvilke (potensielle) overgripere de internasjonale tribunalene og ICC så langt har valgt å etterforske og tiltale. Hvilke, av alle mulige konflikter etterforskes, og hvem, av alle mulige overgripere, velges ut fra hvilke kriterier for strafferettslig forfølgelse? Per 15. juni 2013 hadde ICC åpnet etterforskning og straffesaker relatert til åtte konflikter: Uganda, DR Kongo, den Sentralafrikanske Republikk, Darfur (Sudan), Kenya, Libya, Elfenbenskysten og Mali. Disse utgjør totalt 18 separate saker med 20 individuelle tiltalte, hvorav majoriteten fortsatt er på frifot. Mange omhandler seksualisert vold. En ofte uttalt kritikk mot domstolen er dens åpenbare og utelukkende fokus på afrikanske konflikter. En mindre kjent kontrovers er tiltalen mot Dominic Ongwen (Uganda), seniorkommander i Joseph Konys Herrens Motstandshær (Lord's Resistance Army, LRA). Det som gjør tiltalen mot Ongwen spesiell, er at han ble bortført av LRA som guttunge og deretter gikk gradene i den paramilitære organisasjonen, først som barn, siden som ungdom og senere som voksen seniorkommandant like under Konys ledelse. I Ongwens tilfelle er det ikke et like åpenbart skille mellom offer og overgriper som i mange andre saker foran tribunalene (se Baines 2009). En kriminologisk tilnærming til internasjonal strafferettspraksis kan være å spørre i hvilken grad Ongwen og andre med liknende bakgrunn kan eller skal holdes strafferettslig ansvarlige for sine overgrep.

Feministisk orienterte internasjonale legalstrategier

Ericsson (2007) skriver om hvordan kvinneperspektivet bidro til å synliggjøre kvinner som ofre for vold i nære relasjoner samtidig som kriminologiske perspektiver utfordret

kvinnebevegelsens syn på straffereaksjoner som målestokk for ofrenes verdighet. På det internasjonale feltet er det ifølge Sandvik (2006) ingen områder som har gjennomgått en raskere utvikling enn kriminaliseringen av seksualisert vold og andre kjønnsbaserte krenkelser. Dette må sees i sammenheng med mobiliseringen av en internasjonal kvinnebevegelse gjennom FNs internasjonale kvinnekongresser: i Mexico (1975), København (1980), Nairobi (1985) og i Beijing i 1995. På toppmøtet for menneskerettigheter i Wien i 1993 fikk kvinners interesser påkledd en *menneskerettslig* språkdrakt, og kvinneperspektivet ble inkorporert i menneskerettighetserklæringene fra kongressene (Bunch 1990; Sandvik 2006). Ettersom vold mot kvinner – om enn i ulike former – forekommer på tvers av klasse, kultur og geografi, ble det vanskelig å avfeie problematikken gjennom kulturrelativistiske posisjoner, noe som gjorde det enklere å mobilisere globalt. I kontinuumet fra relativ fred til konflikt, har rettighetsspråket siden vært sentralt i å synliggjøre og bekjempe vold og urett mot kvinner.

Legalstrategier og menneskehandel

Selv om diskusjonen i forkant av etableringen av Palermoprotokollen handlet om straffeforfølgning, forebygging og assistanse, har kravet om og behovet for rettslig forfølgning av menneskehandlere stått i sentrum i hvordan protokollen ble formulert og i hvordan den har blitt implementert i nasjonal lov (Aradau 2008; Skilbrei 2012). Slik blir menneskehandel seende ut som et fenomen løsrevet fra behovene for samfunnsmessig forandring og fra ofrenes behov. Menneskehandel blir forstått og løst som et rettslig problem. Deler av den internasjonale kvinnebevegelsen argumenterer videre sterkt for at en oppkriminalisering av prostitusjonsfeltet må forstås som en egnet måte å bekjempe menneskehandel på. Dette framstår for noen som en bedre strategi enn å gjøre bruk av menneskerettighetsperspektivet (se for eksempel Turner 2012), som på dette feltet delvis assosieres med sexarbeiderbevegelsens krav om rettigheter og skepsis mot kriminalisering som virkemiddel (Andreas & Nadelmann 2006).

I 2013 ble disse diskusjonene satt på agendaen i EU av European Women's Lobby (EWL) som driver en kampanje for at EU bør harmonisere prostitusjonspolitikken sin i retning av en ensidig kriminalisering av kjøpere av sex, for å bedre kunne bekjempe menneskehandel. EWL er Europas største koalisjonsorganisasjon for kvinneorganisasjoner. Organisasjonen jobber med pådrivervirksomhet og rådgivning opp mot europeiske land og organer, men representerer også sine medlemmers interesser i internasjonale fora og prosesser. EWL var for eksempel med i prosessen rundt etableringen av UN Women, som er FNs eget organ for kjønnslikestilling og styrking av kvinners posisjon. Om viktigheten av internasjonale konvensjoner og intervensjon, sier EWL på sin hjemmeside: «Denne saken [vold mot kvinner og jenter] kan ikke overlates til nasjonale hensyn, påvirket av dyptliggende og strukturelle bevegelser av antifeministiske og konservative ideer».⁶

6. Hentet fra organisasjonens hjemmeside, <http://www.womenlobby.org/spip.php?article4246&lang=en>, 15.06.2013.

EWL jobber både for kvinners rettigheter og likestillingsspørsmål, og selv om Europa er organisasjonens viktigste virkefelt, har de også en global agenda og påvirkningskraft. EWL har hatt flere kampanjer rettet mot spørsmål om prostitusjon opp gjennom årene, både fordi de definerer prostitusjon i seg selv som en form for vold og som et menneskerettsbrudd⁷, og fordi organisasjonen mener at eksistensen av prostitusjon er en viktig grunn til at menneskehandel eksisterer. En bakgrunn for at koblingen mellom prostitusjon og menneskehandel står i sentrum for diskusjoner innad i og blant den internasjonale kvinnebevegelsen i 2013, er at to FN-rapporter (UNDP 2012; UNDP, UNFPA og UNAIDS 2012) ut fra et menneskerettighetsperspektiv og i et skadereduksjonsperspektiv argumenterer for at prostitusjon bør legaliseres for å legge til rette for bedre realisering av rettighetene til personer som selger sex. Rapportene bygger på premisset om at prostitusjon ikke må blandes sammen med menneskehandel.

Dette har resultert i sterke reaksjoner fra deler av den internasjonale kvinnebevegelsen, og flere protestaksjoner er i satt i gang. EWL inngår i en aksjon startet av Equality Now, som er en internasjonal NGO som jobber for kvinners rettigheter og som representerer 35 000 grupper og organisasjoner.⁸ Menneskehandel er et av hovedområdene de jobber på, og organisasjonen jobber aktivt for å kriminalisere sexkjøp. Equality Now mener en slik kriminalisering vil være den mest effektive måten å bekjempe menneskehandel for prostitusjonsformål på.

At FNs forslag om avkriminalisering av prostitusjon ble møtt med denne responsen fra store kvinnepolitiske internasjonale organisasjoner, gikk ikke upåaktet hen hos sexarbeiderbevegelsen. Representanter for sexarbeiderorganisasjoner i mange land har i etterkant hevdet at den internasjonale kvinnebevegelsen ikke egentlig er opptatt av rettighetene til personer i prostitusjon, enten de er ofre for menneskehandel eller ikke. Kholi Buthelezi, som er koordinator for den Sørafrikanske sexarbeiderbevegelsen skriver (SWEAT 2013): «Når Equality Now foreslår at 'vi lytter' – hvem er det de foreslår at vi lytter til? Jeg vil at de lytter til meg.» (vår oversettelse)

Både støtten til FN-rapportene og kritikken mot dem hevdes altså å komme nedena, på den ene siden fra personer som har vært ofre for menneskehandel, og på den andre siden fra sexarbeiderbevegelsen. Den siste utviklingen i saken er at UN Women, som er kvinnerettighetsorganet til FN, har utgitt en prinsippklæring som tydelig skiller mellom prostitusjon og menneskehandel og som advarer om at sammenblanding hindrer både tilgang til rettigheter for personer som selger sex og ofre for menneskehandel og effektiv straffeforfølgning av menneskehandel (UN Women 2013).

7. På sine hjemmesider (<http://www.womenlobby.org/spip.php?rubrique187&clang=en>, 15.06.2013) skriver organisasjonen: «The European Women's Lobby (EWL) has for years been committed to working towards a Europe free from prostitution, by supporting key abolitionist principles which state that the prostitution of women and girls constitutes a fundamental violation of women's human rights, a serious form of male violence against women, and a key obstacle to equality between women and men in our societies.»
8. Mer om Equality Now på equalitynow.org.

Selv om den internasjonale kvinnebevegelsen har vært sentral i å sette menneskehandel på agendaen og har vektlagt legalstrategier til dette formålet, er det relevant å stille spørsmålstegn ved hvordan dette har sammenfalt med sikkerhetsagendaer og nasjonalistiske agendaer som fokuserer på strafferettslig forfølgelse og retur av ofre av andre grunner enn ønsket om å beskytte ofre. Slik kan den internasjonale kvinnebevegelsens krav ha fått kraft fra organisasjoner og interesser de ikke nødvendigvis identifiserer seg med eller deler strategi og interesser med på andre områder. Maggy Lee skriver (2007:2): «Menneskehandel har uten tvil blitt forvandlet fra en dårlig finansiert NGO kvinnesak på tidlig 1980-tall, til en 'global agenda for storpolitikk' for den amerikanske kongressen, EU og FN.» Det er selvfølgelig også en fare for at humanitære argumenter, som den internasjonale kvinnebevegelsens er, ikke bare får drahjelp fra, men også tjener som dekke for, andre agendaer. Etableringen av menneskehandel som et viktig kvinnepolitisk spørsmål som krever radikale løsninger, har åpnet for overvåking og kontroll som ikke ellers ville vært mulig, og tiltak som strengere grensekontroll argumenteres fram som et tiltak mot menneskehandel til tross for at det er grunn til å tro at dette øker utsatthet i og med at det øker behovet for penger og bruk av agenter for å krysse grenser (s.st.).

Legalstrategier og seksualisert krigsvold

De internasjonale ad hoc-tribunalene som ble opprettet av FN for å etterforske og strafferettslig forfølge krigsforbrytelser begått i det tidligere Jugoslavia (ICTY) og folkemordet i Rwanda (ICTR) utviklet betydelig rettspraksis for behandling av seksualisert krigsvold, til tross for at de ikke hadde et kjønns sensitivt mandat. Særlig har *Akayesu* under ICTR og *Mucićet al.* (IT-96-21), *Furundžija* (IT-95-17/1), *Kunarac et al.* (IT-96-23 & 23/1) og *Kvočka et al.* (IT-98-30/1) under ICTY utviklet den internasjonale juridiske definisjonen av voldtekt og seksualisert vold. For eksempel ble domfellelsen i *Akayesu* (ICTR-96-4) under ICTR i 1998 den første i internasjonal strafferettshistorie til å etablere voldtekt som del av folkemord, og også som en komponent i forbrytelser mot menneskeheten. Nå er seksualisert vold etablert som del av både folkemord, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser.⁹

Ad hoc-tribunalenes rettspraksis har helt eksplisitt ligget til grunn for vedtektene til den permanente internasjonale straffedomstolen, ICC. Roma-vedtektene gjør den internasjonale straffedomstolen til den første internasjonale domstolen som har et integrert kjønns perspektiv, og har eksplisitt kriminalisert voldtekt, sexslaveri, tvungen prostitusjon og sterilisering, samt annen seksualisert vold av «sammenlignbar alvor-

9. Alle domfellelser samt verbatim rettstranskripsjoner som ikke er unntatt offentligheten av hensyn til vitners anonymitet og sikkerhet er tilgjengelige online fra det offisielle nettstedet til ICTY. Se <http://www.icty.org/action/cases/4> (09.06.2013). Domfellelser samt saksinformasjon og referater fra rettsmøtene for alle sakene foran ICTR er tilgjengelige fra ICTRs offisielle nettsted. Se <http://www.unict.org/Cases/tabid/204/Default.aspx> (09.06.2013). For en grundig gjennomgang og analyse av strafferettsprosessene i ICTY og ICTR knyttet til seksualisert vold, samt om opprettelsen av og praksisen til ICC relatert til denne typen overgrep, se de Brouwer (2005).

lighetsgrad» og kjønnsbasert forfølgelse. Tribunalenes prioritering av strafferettslig forfølgelse av seksualisert krigsvold har blitt drevet fram av en sterk kvinnebevegelse. Kvinnebevegelsen anvender med andre ord *legalstrategier* for å bedre kvinners rettigheter og dermed også livssituasjon i konflikt og postkonflikt-samfunn. ICCs kjønnsensitive vedtekter (og vektleggingen av seksualisert vold i ad hoc-tribunalene) må følgelig sees i sammenheng med den internasjonale kvinnebevegelsens fokus på «kvinnerettigheter som menneskerettigheter». For ICCs vedkommende var *The Women's Caucus for Gender Justice* en helt sentral pådriver for et eksplisitt kjønnspektiv under traktatforhandlingene i Roma i 1998 (Glasius 2006).

I etterkant av ICCs opprettelse, har *The Women's Caucus* mer eller mindre blitt erstattet av *The Women's Initiative for Gender Justice* (WIGJ). WIGJ har et stort nettverk av partnerorganisasjoner verden over og særskilt i konfliktområder hvor ICC er involvert. På sin nettside omtaler de seg som en menneskerettighetsorganisasjon som jobber for kjønnsrettferdighet (gender justice) gjennom den internasjonale straffedomstolen (ICC) og andre nasjonale konfliktløsningsmekanismer i etterkant av væpnet konflikt. WIGJ ble opprettet med det formål å overvåke og være pådriver for et gjennomgående kjønnspektiv i ICCs strafferettspraksis, og har siden utviklet seg til å bli både et kontroll- og ekspertorgan for domstolen. Kontrollfunksjonen kommer blant annet til syne i deres årlige publikasjoner, *Gender Report Card*, som gir en utførlig analyse av ICC fra et kjønnspektiv, inkludert statistikk over andel menn og kvinner i ICCs stillinger (inkludert geografisk representasjon), dens institusjonelle – og kvinneverettslige utvikling – komplett med WIGJs anbefalinger om hvordan kvinners rettigheter bedre kan ivaretas gjennom framtidig praksis. Deres innflytelse overfor strafferettspraksisen kommer også til syne gjennom deres etter hvert så tydelige ekspertrolle: WIGJ er i 2013 den eneste ikke-statlige organisasjonen som er gitt status som *amicus curia*, latin for «rettens venn». Statusen innebærer muligheten til å gi innlegg uten å være part i retten. Tidlig i 2013 ble WIGJs direktør Brigid Inder utnevnt til spesialrådgiver for ICCs hovedaktor Fatou Bensouda som ledd i sistnevntes uttalte prioritering av internasjonale forbrytelser av en seksuell og/eller kjønnsbasert art.

Et kvinneperspektiv er derfor tydelig til stede i den materielle og institusjonaliserte internasjonale strafferetten, men hva så med et kriminologisk perspektiv? Hvordan kan kriminologien bidra med perspektiver på det internasjonale feltet på en måte som fremmer et «fruktbart spenningsforhold» i møte mellom kjønnsstudier og kriminologi? Et av hovedtrekkene til norsk kriminologi er, ifølge Ericsson, «det kritiske studiet av kontroll- og hjelpeapparatet, ikke minst dets definisjoner- og konstruksjonsprosesser» (2007:73). I tråd med dette mener vi at et kritisk kriminologisk blikk på både definisjonsmakt så vel som konsekvenser av denne rettsutviklingen er på sin plass. Internasjonal strafferett og overnasjonale kontrollorganer er en del av de globale maktstrukturene i samfunnet, dens aktører likeså. Hvem er egentlig den internasjonale kvinnebevegelsen, hvilke feministiske agendaer står de for, eventuelt ikke for? Hvilke

forståelser for kvinners interesser ligger til grunn for deres arbeid, og på hvilke måter kan legalstrategier og kriminalisering føre med seg uforutsette konsekvenser – også for dem det handles på vegne av?

Den internasjonale straffedomstolen er basert på prinsippet om *komplementaritet*. På den ene siden innebærer dette at land som ratifiserer domstolens vedtekter forplikter seg til å innføre tilsvarende straffebud i egen nasjonal lovgivning. I mars 2008 innførte Norge straffebestemmelser for folkemord, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser. På den andre siden betyr det at domstolen utelukkende kan utøve sin jurisdiksjon i tilfeller hvor nasjonale myndigheter selv ikke kan eller vil utføre en troverdig straffeforfølgning. Hva som ligger i begrepet troverdig, er i seg selv et definisjonsspørsmål til domstolsbehandling hos ICC.¹⁰ Komplementaritetsprinsippet innebærer derfor to ulike, men sammenvevde komponenter, nemlig en betydelig universalisering av strafferetten og et instrumentelt syn på domstolen som et verktøy for utvikling, hvori utvikling forstås som avhengig av *rettsutvikling* i retning «internasjonal» jurisdiksjon og rettspraksis.

Den internasjonale strafferettens potensial for utvikling generelt og av kvinneverrettigheter spesielt ligger helt sentralt i begrunnelsen for kvinnebevegelsens mobilisering og oppslutning rundt ICC. Imidlertid kan man spørre hvorvidt solidaritet med kvinners lokale kamper alltid kan forenes med den internasjonale strafferettens universelle karakter. En universalisering av retten innebærer ikke bare en standardisering, men også en reduksjon av kompleksitet og lokalt forankrede forståelser, også hva gjelder kvinners interesser og ønsker i etterkant av seksualisert vold i krigssituasjoner. Vi møter en gjenkjennelig problematikk i døra: er det alltid i direkte berørte kvinners interesse å straffeforfølge sine overgripere? Skal straffens antatte preventive og symbolske effekt veie tyngre enn mulige konsekvenser straffefølgelsen kan få for ofrene lokalt i ettertid? Hvordan ivaretar de internasjonale domstolene vitner og ofre i forkant, under og i etterkant av rettsprosessene de bidrar til?¹¹

Avsluttende tanker

Vårt anliggende i dette kapittelet har vært å vise hvordan tradisjoner innenfor kriminologi kan gjøre nytte for seg i møte med spørsmål som strekker seg langt utenfor landegrensene og nasjonal straffelovgivning. Dette handler både om realitetene i den

10. Engelsk uttrykk er 'genuinely'. 'Troverdig' brukes i St.prp. nr. 24 (1999–2000), om samtykke til ratifikasjon av vedtektene av 17. juli 1998 for Den internasjonale straffedomstol («Roma-vedtektene»). Hvorvidt nasjonale myndigheter vil eller kan utføre en troverdig etterforskning og straffefølgelse, er per medio 2013 aktuelt i ICCs pågående saker i Libya og Kenya. Her har begge stater utfordret ICCs jurisdiksjon i sine respektive «nasjonale anliggender.»

11. Den rwandiske offerorganisasjonen IBUKA boikottet en periode ICTR på grunn av behandlingen av voldtekts ofre i domstolen. ICTR praktiserte krysseksaminasjon av vitner i tråd med «common law» praksiser som førte til alvorlig sekundær viktisering av vitnet/offeret, ifølge en representant fra IBUKA.

økte tilslutningen til forpliktende internasjonale fora og instrumenter og internasjonalt samarbeid, altså at det som skjer utenfor landegrensene i økende grad former norsk politikk, men også det faktum at kriminologiske perspektiver kan være nyttige i vurderingen og justeringen av denne formen for rettsliggjøring. Vi argumenterer for at kriminologisk kjønnsforskning både kan bidra til utvikling gjennom å knytte sterkere an til internasjonale prosesser, institusjoner og problemstillinger, men også selv utvikles videre på den måten.

Denne fruktbare uroen kan også tenkes å gå begge veier: Gjennom å utsette internasjonale prosesser for kriminologisk analyse, lærer vi også noe som hjelper oss å sette studiet av Norge og nasjonale prosesser i en ny sammenheng. Analysen av nasjonale kriminologiske problemstillinger må ta det grensekryssende og overnasjonale med i betraktning, og realiseringen av dette preger, som vi har vist over, mye av forskningen ved IKRS nå. Endringer i perspektiver, men også i hvor viktig det internasjonale er for det nasjonale kriminalitetsbildet og politikken, betyr også at internasjonale temaer og problemstillinger må løftes tydeligere fram i kriminologiutdannelsen.

Kriminologiens handlingsrettede ambisjon må også inkludere et internasjonalt perspektiv. Vi har vist hvordan den internasjonale kvinnebevegelsen har drevet fram kriminaliserings- og rettsliggjøringsprosesser på disse feltene. Deres innsats har satt søkelys på overgrep som i stor grad rammer kvinner og fungert som katalysatorer for iverksettelsen av tiltak. Samtidig har slike kvinnebevegelsers dominans i rettsliggjøringsutviklingen gjort det nødvendig med en påminnelse om at å anvende et kjønnsperspektiv betyr mer enn å inkludere og fokusere utelukkende på kvinners offererfaringer. Hvor kritisk eller optimistisk en bør stille seg til bruk av legalstrategier henger, som vi har vist, også sammen med hvem man er opptatt av konsekvensene for. Den kriminologiske kjønnsforskningen har forholdt seg til mulige positive og negative konsekvenser av å bruke legalstrategier, og med en økende realitet i og vektlegging av internasjonale problemstillinger, er det nødvendig å spørre seg om ikke politikk som kan produsere ønskede konsekvenser her hjemme, kan produsere uønskede andre steder. En standardisert legalstrategi som ser på rettsliggjøring som kur kan vise seg å være kontraproduktiv. Etableringen og implementeringen av internasjonale instrumenter kan på samme måte som nasjonale være bærere av makt og mangel på sensitivitet til forskjell.

Litteratur

- Agustín, L. (2007). *Sex at the margins*, London: Zed Books.
- Andersson, M. (2006). Colonialisation of Norwegian Space: Identity Politics in the Streets of Oslo in the 1990s. *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning* 7(1): 6–24.
- Andreas, P. og E. Nadelmann (2006). *Policing the Globe. Criminalisation and Crime*

- Control in International Relations* Oxford: Oxford University Press.
- Andrijasevic, R. (2010). *Migration, Agency and Citizenship in Sex Trafficking*. New York: Palgrave Macmillan.
- Autesserre (2012). Dangerous Tales: Dominant Narratives on the Congo and their Unintended Consequences. *African Affairs* 111 (443): 202–222.
- Aradau, C. (2004). The perverse politics of four-letter words: risk and pity in the securitisation of human trafficking. *Millennium – Journal of International Studies* 33(2): 251–277.
- Baaz, M. E. & Stern, M. (2013). *Sexual violence as a weapon of war? Perceptions, prescriptions, problems in the Congo and beyond*. London: Zed Books.
- Baines, E. (2009). Complex Political Perpetrators: Reflections on Dominic Ongwen. *Journal of Modern African Studies* 47(2): 163–191.
- Brouwer, A. M. de (2005). *Supranational criminal prosecution of sexual violence: the ICC and the practice of the ICTY and the ICTR*. Antwerpen: Intersentia.
- Brunovskis, A. and Surtees, R. (2008). Agency or illness – conceptualization of trafficking victims' choices and behaviors in the assistance system. *Gender, Technology and Development* 12 (1): 53–76.
- Bunch, C. (1990). Women's Rights as Human Rights: Toward a Re-Vision of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 12 (4): 486–98.
- Chesney-Lind, M. (2006). Patriarchy, Crime, and Justice Feminist Criminology in an Era of Backlash. *Feminist Criminology* 1(1): 6–26.
- Christie, N. (1986). The ideal victim. In Ezzat A. Fattah (Red.) *From crime policy to victim policy: reorienting the justice system*. London: Macmillan, 17–30.
- Di Nicola, A. (2007). Researching into human trafficking: Issues and problems. I M. Lee (Ed.) *Human Trafficking*. New York: Willan Publishing; 49–72.
- Ditmore, M. (2005). Trafficking in Lives: How Ideology Shapes Policy. I K. Kempadoo (Red.), *Trafficking and Prostitution Reconsidered. New Perspectives on Migration, Sex Work and Human Rights*. Boulder, Co.: Paradigm Publishers, 107–126.
- Ericsson, K. (2007). Kriminologisk kjønnsforskning mellom faderhuset og moderhuset. *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2: 71–88.
- Ericsson, K. (2011). Rape, love and war-personal or political? *Theoretical Criminology* 15 (1): 67–82.
- Equality Now (2013). Survivors of Sex Trafficking Call in the UN to Respond To Their Concerns, tilgjengelig fra http://www.equalitynow.org/survivors_of_sex_trafficking_call_on_the_un_to_respond_to_their_concerns, lesedato 26.10.2013.
- Glasius, M. (2005). Who is the Real Civil Society? Women's Groups versus Pro-Family Groups at the International Criminal Court Negotiations. *Gender and Civil Society*, 7, 222–241.
- Hagan, J., Raymond-Richmond, W. & Parker, P. (2005). The criminology of genocide: The death and rape of Darfur. *Criminology* 43 (3): 525–561.

- Houge, A. B. (2009). Seksualisert krigsvold i Bosnia og Hercegovina: kjønn, etnisitet og seksualitet. *Sosiologi i dag* 39 (2): 23–42.
- Høigård, C. & L. Finstad (1986). *Bakgater*. Oslo: Pax Forlag.
- Ingvaldsen, K. (2010). Kampen om kriminalitetsbegrepet. Vitenskapens uteliggere. I H. Gundhus, K. Hellesø-Knutzen & C. T. Watne (red.) *Politivitenskap på egne ben?* PHS Forskning 2010:1. Oslo: Politihøgskolen, 111–128.
- Lee, M. (2007). Introduction: Understanding human trafficking. I M. Lee (Red.) *Human Trafficking*. New York: Willan Publishing, 1–25.
- Lehti, M. & Aromaa, K. (2006). Trafficking for Sexual Exploitation. *Crime & Justice* 34 (1): 133–227.
- Lindquist, J. & N. Piper (2007). From HIV prevention to counter-trafficking: Discursive shifts and institutional continuities in South-East Asia. I M. Lee (Red.), *Human Trafficking*. New York: Willan Publishing, 138–158.
- McEvoy, K. (2007). Beyond legalism: towards a thicker understanding of transitional justice. *Journal of Law and Society* 34 (4): 411–40.
- Nelken, D. (2013). The Challenge of globalization for comparative criminal justice. I F. Pakes (Red.) *Globalisation and the Challenge to Criminology*. Abingdon: Routledge, 9–26
- Nikoli-Ristanovic, V. (2003). Sex trafficking: The impact of war, militarism and globalization in Eastern Europe. *Michigan Feminist Studies*, vol. 17, 1–26.
- Parmentier, S. (2011). The Missing Link: Criminological Perspectives on Transitional Justice and International Crimes. I M. Bosworth & C. Hoyle (Red.), *What is Criminology*. Oxford: Scholarship Online, 381–93.
- Pettman, J. J. (2004). Global Politics and Transnational Feminism. I L. Ricciutelli, A. Miles & M. H. McFadden (Red.), *Feminist Politics, Activism and Vision: Local and Global Challenges*. London: Zed Books, 49–63.
- Prieur, A. og Taksdal, A. (1989). *Å sette pris på kvinner*. Oslo: Pax Forlag.
- Sandvik, K.B. (2006). Internasjonal strafferett: Rettferdighet som tilskuersport? *Samtiden*, 3.
- Skilbrei, M-L. (2012). Moving Beyond Assumptions? The Framing of Anti-trafficking Efforts in Norway. I Ragnhild Sollund (Red.), *Transnational migration, gender and rights*. Emerald Group Publishing Limited, 211–227.
- Skilbrei, M-L. (2013). Transnasjonal prostitusjon i brytningen mellom kriminalitetsbekjempelse og innvandringskontroll. I N. B. Johansen, Ugelvik, T. & Aas, K. F. (red.) *Krimigrasjon? Den nye kontrollen av de fremmede*. Oslo: Universitetsforlaget, 86–101.
- Skjeie, H. (2003). Særuttalelse fra Hege Skjeie. I *Makt og demokrati. Sluttrapport fra Makt og demokratiutredningen*. (NOU 2003:19).
- Skjelsbæk, I. (2009). Kjønnbasert vold i krig: Hvordan få god kunnskap og på hvilken måte? *Sosiologi i dag*, 39: 72–90.

- Skjørten, K. (1996). Rettsoptimisme og seksualisert vold. *Materialisten*, 24 (1/2): 21–39.
- Smart, C. (1995). *Law, Crime and Sexuality. Essays in Feminism*. London: SAGE.
- Smeulers, A. (2008). Perpetrators of International Crimes: Towards a Typology. I Smeulers, A. & Haveman, R. (Red.) *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes*. Antwerp, Oxford & Portland: Intersentia, 233–265.
- Smeulers, A. og Haveman, R. (Red.) (2008). *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes*. Antwerp, Oxford & Portland: Intersentia.
- Smeulers, A. og Hoex, L. (2010). Studying the Microdynamics of the Rwandan Genocide. *British Journal of Criminology*, 50 (3): 435–54.
- Sollund, R. (2012). The victimisation of women, children and non-human species through trafficking and trade – crimes understood through an ecofeminist perspective. I N. South & A. Brisman (Red.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*. London: Routledge, 317–330.
- Surtees, R. (2008). Trafficked Men as Unwilling Victims. *St Antony's International Review* 4 (1): 16–36.
- SWEAT (2013). Response to the misguided petition by Equality Now and allies attacking sex worker human rights and the decriminalization of sex work, sweat.org.za, lesedato: 7.10.2013.
- Turner, J. (2012). Means of Delivery. The Trafficking of Women into Prostitution, Harms and Human Rights Discourse. I M. Coy (Red.), *Prostitution, Harm and Gender Inequality. Theory, Research and Policy*. Farnham: Ashgate, 33–52.
- UNDP, UNFPA og UNAIDS (2012). *Sex Work and the Law in Asia and the Pacific*. Bangkok: UNDP.
- UNDP (2012). *HIV and the Law: Risks, Rights and Health*. New York: UNDP.
- UN Women (2013). UN Women's note on sex work sexual exploitation and trafficking. Tilgjengelig fra <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/HIV-AIDS/Governance%20of%20HIV%20Responses/Commissions%20report%20final-EN.pdf>, lesedato 20.10.2013.
- White, R. (2007). Green criminology and the pursuit of social and ecological justice. I P. Beirne & South, N. (Red.). *Issues in Green criminology*. Cullompton: Willan Publishing, 32–55.
- Wimmer & Schiller (2002). Methodological nationalism and beyond: nation–state building, migration and the social sciences. *Global Networks* 2 (4): 301–334.
- Zarkov, D. (2001). The Body of the Other Man: Sexual Violence and the Construction of Masculinity, Sexuality and Ethnicity in the Croatian Media. I C. O. N. Moser & Clark, F. C. (Red.), *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, armed conflict and political violence*. London & New York: Zed Books, 69–82.
- Aas, K. F. (2007). *Globalization and Crime*. London: SAGE.
- Aas, K. F. (2012). 'The Earth is one but the world is not': Criminological theory and its geopolitical divisions *Theoretical criminology* 16 (1): 5–20.

